

Кримінальний процес та криміналістика

УДК 343.611:343.226:343.13:343.98

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18783407>

**Конфліктна взаємодія сторін як чинник умисного вбивства при
перевищенні меж необхідної оборони в умовах воєнного стану:
кримінально-процесуальний та криміналістичний аспекти**

Груздь Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування НПУ ДонДУВС, Кропивницький, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

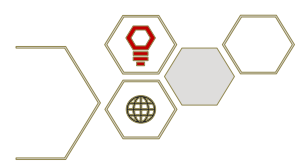
Літун Олег Олегович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового
інституту права та соціального менеджменту ДонДУВС,
Кропивницький, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-0427-7782>

Лісойван Ярослав Миколайович

доктор філософії у галузі права,
викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
НПУ ДонДУВС, Кропивницький, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-7533-5452>

Прийнято: 09.02.2026 | Опубліковано: 26.02.2026

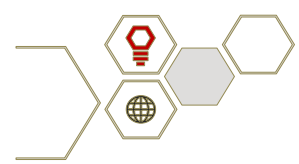
Анотація. Метою статті є комплексний аналіз конфліктної взаємодії особи, яка обороняється, та потерпілого як детермінуючого чинника умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони в умовах воєнного стану, а також визначення кримінально-процесуальних і криміналістичних особливостей кваліфікації, доказування та розслідування таких кримінальних правопорушень.

У дослідженні використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема:

- діалектичний метод – для аналізу розвитку конфліктної взаємодії та її впливу на кримінально-правову оцінку;
- формально-логічний – для тлумачення норм законодавства щодо необхідної оборони та перевищення її меж;
- системно-структурний – для визначення місця предмета доказування у справах відповідної категорії;
- порівняльно-правовий – для розмежування правомірної оборони та кримінально караного діяння;
- криміналістичний аналіз – для дослідження механізму події, слідової картини та ролі судових експертиз.

У статті:

- визначено стадійність розвитку конфліктної ситуації та роль провокаційної поведінки й взаємної агресії сторін;
- обґрунтовано необхідність встановлення реальності та безпосередності посягання, співмірності захисних дій і психологічного стану особи;
- уточнено особливості предмета доказування у справах про перевищення меж необхідної оборони в умовах воєнного стану;
- доведено значення належної фіксації слідової картини події та використання спеціальних знань;

- визначено роль судово-медичної, трасологічної, балістичної та психологічної експертиз у встановленні механізму спричинення смерті та послідовності дій сторін.

Зроблено висновок, що в умовах воєнного стану кримінально-процесуальні механізми та криміналістична методика розслідування повинні забезпечувати баланс між необхідністю належної правової оцінки насильницьких дій і гарантіями права особи на захист. Ефективність розслідування таких кримінальних правопорушень залежить від комплексного підходу до аналізу конфліктної взаємодії, індивідуалізації відповідальності та дотримання принципів справедливості й правової визначеності.

Ключові слова: кримінальне провадження, ЄРДР, слідчі (розшукові) дії, необхідна оборона, умисне вбивство, взаємодія, досудове розслідування, воєнний стан, слідова картина, слідчі версії.

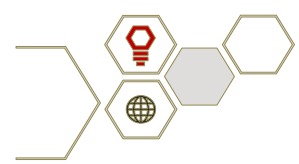
Conflict interaction of the parties as a factor in intentional homicide when exceeding the limits of necessary defense in martial law: criminal procedural and forensic aspects

Oleksandr Hruzd,

Candidate of Law, Head of the Department of Criminal Process and Forensics,
Faculty of Training of Specialists for Pre-Trial Investigation Bodies Donetsk State
University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-0370-3791>

Oleh Litun,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State and Legal Disciplines, Educational
and Scientific Institute of Law and Social Management Donetsk State University
of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0427-7782>

Yaroslav Lisoivan,

Doctor of Philosophy in Law,

Lecturer of the Department of Criminal Process and Forensics, Faculty of Training
of Specialists for Pre-Trial Investigation Bodies Donetsk State University of
Internal Affairs, Kropyvnytskyi, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-7533-5452>

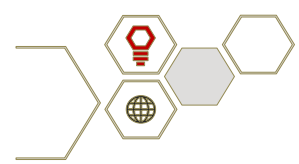
Abstract: The purpose of the article is a comprehensive analysis of the conflict interaction of the person being defended and the victim as a determining factor of intentional homicide when exceeding the limits of necessary defense in conditions of martial law, as well as determining the criminal procedural and forensic features of qualification, proof and investigation of such criminal offenses.

The study used general scientific and special legal methods of cognition, in particular:

- dialectical method - to analyze the development of conflict interaction and its impact on criminal legal assessment;
- formal-logical - to interpret the norms of legislation regarding necessary defense and exceeding its limits;
- systemic-structural - to determine the place of the subject of evidence in cases of the corresponding category;
- comparative law - to distinguish between legitimate defense and criminally punishable act;
- forensic analysis - to study the mechanism of the event, the trace picture and the role of forensic examinations.

The article:

- defines the stages of the development of a conflict situation and the role of provocative behavior and mutual aggression of the parties;
- justifies the need to establish the reality and immediacy of the attack, the proportionality of defensive actions and the psychological state of the person;

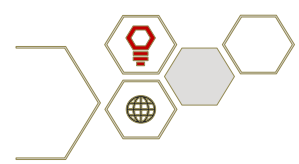
- clarifies the features of the subject of evidence in cases of exceeding the limits of necessary defense in martial law;
- proves the importance of properly recording the trace picture of the event and using special knowledge;
- determines the role of forensic, traceological, ballistic and psychological examinations in establishing the mechanism of causing death and the sequence of actions of the parties.

It is concluded that in martial law, criminal procedural mechanisms and forensic investigation methods must ensure a balance between the need for a proper legal assessment of violent actions and guarantees of the person's right to protection. The effectiveness of the investigation of such criminal offenses depends on a comprehensive approach to the analysis of conflict interaction, individualization of responsibility and adherence to the principles of justice and legal certainty.

Keywords: criminal proceedings, ERDR, investigative (search) actions, necessary defense, intentional murder, interaction, pre-trial investigation, martial law, evidence, investigative versions.

Постановка проблеми. Встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, є одним із пріоритетних завдань діяльності правоохоронних органів у процесі розкриття, розслідування та запобігання злочинам. Реалізація цього завдання передбачає здійснення комплексу процесуальних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на збирання, систематизацію та аналіз інформації про особу правопорушника, а також про інших учасників події, зокрема осіб, які могли бути свідками чи перебували на місці вчинення кримінального правопорушення. Метою такої діяльності є повне, всебічне та об'єктивне встановлення обставин події та прийняття законного й обґрунтованого рішення у межах кримінального провадження.

Ефективність розкриття кримінальних правопорушень значною мірою залежить від своєчасного отримання достовірної інформації про особу

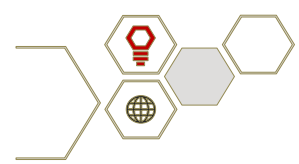
правопорушника та потерпілого, їх соціально-психологічні характеристики, взаємозв'язки та мотиви поведінки. Саме ці відомості нерідко виступають ключовими орієнтирами у визначенні версій розслідування та напрямів доказування.

Аналіз практичної діяльності правоохоронних органів свідчить про наявність суттєвих труднощів у встановленні таких обставин, особливо у випадках вчинення злочинів в умовах неочевидності. Ситуація ускладнюється можливістю інсценування події, навмисного знищення або приховування речових доказів, а також спотворення фактичної картини події. За таких умов дослідження особи потерпілого та особи правопорушника набуває особливої ваги, оскільки дозволяє відтворити механізм події, встановити причинно-наслідкові зв'язки та забезпечити належне доказування у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять фундаментальні праці, у яких розкрито концептуальні засади методики розслідування злочинів, зокрема наукові доробки Ю. П. Аленіна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. А. Журавля, А. В. Іщенка, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, О. С. Саїнчина, О. В. Таран, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю.

Питанням розслідування умисних вбивств присвячено праці О. О. Андрєєва, О. М. Алексійчука, А. О. Антощука, І. В. Борисенка, В. І. Боярова, О. Ю. Булукова, В. М. Гузея, С. Ф. Здоровка, Ю. Б. Комаринської, А. М. Чорного, А. О. Шульги, С. В. Яковчука та інших учених-криміналістів.

Враховуючи існуючі напрацювання, слід підкреслити, що нині відсутні наукові праці, які б розкривали методику розслідування умисних вбивств, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони. Відповідно, не дослідженим залишається взаємозв'язок особи злочинця та потерпілого даного злочину – що є центральним елементом його криміналістичної характеристики.

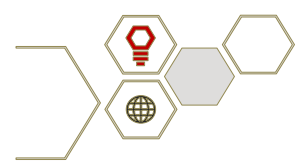

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених інституту необхідної оборони та проблематиці перевищення її меж, низка аспектів залишається недостатньо розробленою, особливо в умовах воєнного стану. Традиційно науковий дискурс зосереджувався переважно на кримінально-правовій характеристиці складу злочину, аналізі ознак умисного вбивства та критеріїв правомірності захисних дій. Водночас комплексне поєднання кримінально-процесуального та криміналістичного підходів до дослідження конфліктної взаємодії сторін як детермінуючого чинника перевищення меж необхідної оборони досі не отримало належного системного висвітлення.

Зокрема, недостатньо опрацьованими залишаються питання процесуального доведення стану необхідної оборони в ситуаціях раптового конфлікту, коли об'єктивна картина події формується в умовах обмеженого часу на прийняття рішень та під впливом сильного емоційного напруження. Не вироблено уніфікованих підходів до оцінки співмірності захисних дій із характером і небезпечністю посягання, що особливо актуально за умов широкого використання вогнепальної зброї цивільними особами під час воєнного стану.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для досягнення поставленої цілей передбачається вирішення таких завдань:

1. проаналізувати правову природу необхідної оборони та визначити критерії відмежування правомірного захисту від перевищення його меж у контексті сучасних безпекових викликів;
2. дослідити механізм розвитку конфліктної взаємодії сторін, її стадії, динаміку та вплив на формування умислу особи;
3. визначити особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони, з урахуванням специфіки воєнного стану;

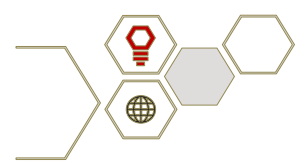

4. окреслити процесуальні труднощі встановлення реальності та безпосередності посягання, співмірності захисних дій і психологічного стану особи;

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел свідчить, що формування особистості зумовлюється взаємодією двох взаємопов'язаних чинників – соціального та біологічного, при цьому визначальну роль відіграє саме соціальне середовище. Біологічні властивості людини виступають природною основою її існування, тоді як соціальні фактори формують систему цінностей, моделей поведінки та характерологічних рис. Лише у процесі інтеграції цих складових виникає цілісна особистість як суб'єкт соціальних відносин. Відтак біологічне та соціальне не можуть існувати ізольовано, а їх взаємодія зумовлює становлення індивідуальних якостей, що визначають поведінку особи у конкретній ситуації.

У контексті дослідження конфліктної взаємодії при перевищенні меж необхідної оборони особа як правопорушника, так і потерпілого характеризується сукупністю соціально значущих ознак. До них належать система соціальних зв'язків (сімейні, трудові, побутові, міжособистісні), морально-ціннісні орієнтації, світоглядні установки, рівень правосвідомості, а також психологічні властивості – інтелектуальні можливості, емоційна стабільність, вольові якості, темперамент. Не менш важливими є демографічні та фізіологічні характеристики: вік, стать, стан здоров'я, життєвий досвід, освіта, попередня поведінка та соціальний статус. Сукупність зазначених факторів формує індивідуальну модель поведінки особи у конфліктній ситуації.

Криміналістична наука традиційно наголошує на системному взаємозв'язку елементів криміналістичної характеристики злочину. Особливого значення це набуває у випадках умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони, де вирішальним є дослідження

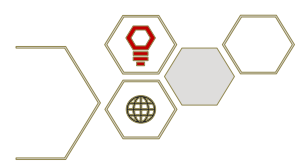

взаємодії між учасниками конфлікту. Встановлення характеру відносин між особою, яка обороняється, та потерпілим дозволяє з'ясувати механізм розвитку конфліктної ситуації, її динаміку та інтенсивність.

Водночас специфікою кримінальних правопорушень, передбачених статтею 118 Кримінального кодексу України, є те, що їх виникнення часто пов'язане з протиправною поведінкою потерпілого, який ініціює або провокує конфлікт шляхом вчинення суспільно небезпечних дій щодо особи, що обороняється. За таких умов саме конфліктна взаємодія сторін виступає ключовим фактором формування механізму події, що має принципове значення для правильної кваліфікації діяння, визначення меж необхідної оборони та встановлення факту їх перевищення.

Конфліктна взаємодія сторін у справах про умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК України) виступає не лише фоном події, а й системоутворюючим чинником механізму злочину: саме динаміка конфлікту визначає момент переходу від правомірного захисту до надмірного заподіяння шкоди, характер слідової картини, коло доказових джерел і тактичні пріоритети слідчого. У практиці ключовою проблемою залишається відмежування стану необхідної оборони від перевищення її меж, що потребує оцінки реальності посягання, його безпосередності, інтенсивності, наявності/відсутності можливості припинення посягання менш небезпечними засобами та співмірності захисних дій обстановці захисту [1]. Пленум Верховного Суду України орієнтує правозастосування на те, що перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, а кримінальна відповідальність настає лише у випадках, спеціально передбачених КК (зокрема за ст. 118) [1].

За сучасних умов воєнного стану ризики помилкової кваліфікації підсилюються: по-перше, через масове поширення зброї та підвищену конфліктність соціального середовища; по-друге, через типові для війни

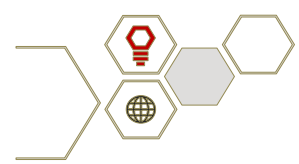

ситуації “раптової небезпеки” та стресу, коли суб’єкт діє у межах мінімального часу на прийняття рішення; по-третє, через ускладнення об’єктивної реконструкції події, коли наявні суперечливі свідчення або дефіцит матеріальних слідів. Саме тому кримінально-процесуальна модель розслідування має бути максимально доказово-орієнтованою: предмет доказування повинен охоплювати не лише подію та наслідки, а й умови правомірності оборони (факт і характер посягання, безпосередність загрози, момент припинення посягання, співмірність) та психологічний стан особи, що оборонялася [2].

І. В. Борисенко виділяє дві групи особливостей, що впливають на віктимність потерпілого і його зв’язку з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину. До першої групи автор відносить основні властивості самих потерпілих, що мають криміналістичне значення: їх вік і пов’язані з ним особливості психіки, сімейний стан, рід занять, інтелектуальний і фізичний розвиток, а також наявність окремих психічних і фізичних недоліків. До другої групи – особливості, властиві поведінці потерпілих. З них криміналістично значущими є такі, як: спосіб життя, коло і характер зв’язків, поведінка в побуті, статева культура, зловживання алкоголем та інші, які характеризують їх поведінку поза зв’язком з вчиненими щодо них злочинами [3, с. 142].

Особа злочинця, як елемент криміналістичної характеристики, відзначається всіма вченими-криміналістами. Однак, які ознаки і властивості слід описувати – це питання залишається відкритим. Тому іноді особу злочинця характеризують саме у кримінально-правовому, а частіше за все в кримінологічному аспекті, що найбільш розроблені в науці.

М. В. Салтевський зазначає, що криміналістична характеристика особи злочинця повинна представляти людину як соціально-біологічну систему, властивості і ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі і використовуються для розслідування злочинів [4, с. 271].

Дослідження особи людини – одна з найскладніших проблем філософії, антропології, психології та інших наук гуманітарного напрямку. Проблему особи необхідно розглядати через призму її внутрішньої структури, організації та функціонування її психічних процесів. Особа людини може бути представлена в якості системи, елементи якої поділяються на тілесні, психічні та атрибутивні властивості [5, с. 94].

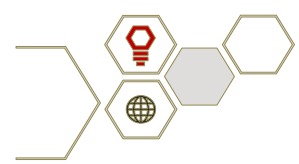
Одним із основних структурних елементів криміналістичної характеристики будь-яких злочинів є особа злочинця, і без її дослідження не можливе повне розкриття та розслідування злочину

Аналіз наукових публікацій показує, що питання розслідування умисних вбивств у умовах бойових дій має свої специфічні особливості, які впливають на кваліфікацію фактів перевищення меж необхідної оборони. Так, у статті І. Сиводєда зазначено, що розслідування таких злочинів фонтанує труднощами: визначення механізму дії вибухових пристроїв, збір і фіксація доказів у бойових умовах є складними процесами, які вимагають глибокого криміналістичного аналізу та організації [6, с. 134-136].

У подальшому тексті автором розглядаються структурні особливості слідчої діяльності, зокрема встановлення фактичних обставин події, фіксація слідової інформації та визначення характеру взаємодії сторін у ситуаціях напад-оборона. Такий детальний аналіз дозволяє уточнити, як саме конфліктна взаємодія сторін може впливати на ознаки умисного вбивства в межах перевищення необхідної оборони [6, с. 134].

Дослідження та вивчення цієї проблематики є актуальним, в першу чергу, під час розслідування певної категорії неочевидних злочинів, що характеризуються значною або повною відсутністю даних про особу злочинця. Це стосується зокрема умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. Тобто, коли має місце відсутність ознак, за якими можна було б ідентифікувати особу, винну у вчиненні злочину.

Дослідження наукової літератури свідчать, що такий елемент, як особа

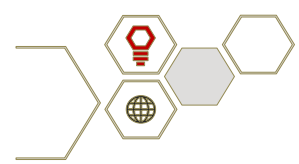
злочинця розглядає майже кожний науковець, який торкається розгляду криміналістичної методики взагалі і зокрема криміналістичної характеристики злочинів. Але, це не означає що питання про ознаки та властивості особи злочинця повністю вирішено. Саме тому, в переважній більшості випадків особу злочинця характеризують в кримінологічному, психологічному та кримінально-правовому аспектах, які більше досліджені в науці.

З позицій КПК доказування полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів для встановлення обставин, що мають значення для провадження [7].

У кримінально-правовій доктрині підкреслюється, що перевищення меж необхідної оборони має місце лише тоді, коли заподіяна шкода є явно невідповідною небезпечності посягання або обстановці захисту [8, с. 84]. При цьому саме категорія «явності» потребує ретельної оцінки конкретних обставин справи, що виключає формальний підхід до кваліфікації.

Складність полягає у тому, що конфліктна взаємодія часто формує високу процесуальну “шумність”: свідки займають позиції “за одну зі сторін”, повідомляють оцінні судження замість фактів, плутають послідовність подій. Відтак пріоритетом є рання фіксація слідової картини та максимальне відокремлення “свідчень про факти” від “свідчень про оцінки”. Додатково у провадженнях цієї категорії часто виникає проблема ретроспективної оцінки моменту припинення посягання: саме після припинення небезпеки подальші удари/постріли найбільш часто кваліфікуються як перевищення меж оборони. У судовій практиці Верховного Суду та її оглядах підкреслюється, що оцінка меж оборони має враховувати конкретну обстановку й характер нападу; при цьому існують ситуації, коли застосування зброї для відвернення нападу озброєної особи/групи або насильницького вторгнення у житло не визнається перевищенням незалежно від тяжкості шкоди [9].

Процесуально важливим є правильне визначення алгоритму першочергових слідчих (розшукових) дій: огляд місця події, вилучення зброї/знарядь, фіксація локалізації слідів крові та боротьби, допит “першого

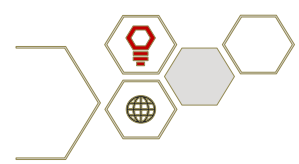
очевидця”, допит особи, яка оборонялася (за умови забезпечення прав на захист), призначення судово-медичних експертиз. Саме комплекс таких дій дозволяє перевести конфліктну ситуацію з “версійної площини” у доказову.

Розробляючи методи вивчення особи злочинця, вчені не обмежуються кримінально-правовими чи соціологічними дослідженнями, тут враховуються також психологічні, педагогічні та інші знання, які допомагають визначити мотиви і мету вчинення злочину, а також засоби впливу на особу злочинця. В діяльності правоохоронних органів враховуються кримінально-правові, кримінально-процесуальні й пенітенціарні характеристики особи злочинця.

Окремо слід зазначити, що специфіка таких злочинів потребує залучення спеціальних знань та проведення експертиз для встановлення істини у справі. У статті І. Сиводєда з 2024 р. досліджується практичне застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на окупованих територіях України. У ній автор підкреслює, що комплексні та комісійні експертизи можуть суттєво підвищити якість встановлення обставин і характеру конфліктної взаємодії сторін, що є важливим елементом оцінки перевищення меж необхідної оборони саме в умовах війни [10, с. 1-2].

Таким чином, у світлі доступних джерел можна стверджувати, що криміналістична оцінка взаємодії сторін у випадках умисних вбивств за умов воєнного стану повинна включати:

- встановлення механізму події та характеру агресії або захисту [4, с. 134];
- залучення спеціалістів і застосування спеціальних знань для якісного дослідження фактів та доказів [10, с. 1-2];
- коректне документування обставин конфлікту як основи для кримінально-процесуального рішення.

Запропонований підхід створює науково-методичну базу для оцінки конфліктної взаємодії в контексті перевищення меж необхідної оборони, що забезпечує об'єктивність та законність судового та досудового розгляду таких справ.

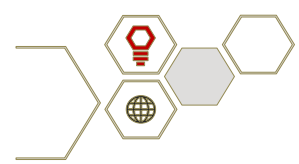
Вчені зазначають такі угруповання елементів структури особистості злочинця:

1. Соціально-демографічні ознаки – стать, вік, соціальне, сімейне та посадове становище, професійна приналежність, рівень матеріальної забезпеченості, наявність або відсутність постійного місця проживання та інші.

2. Кримінально-правові ознаки притаманні тільки злочинцям. Це дані про вид вчиненого злочину, його мотивації, формах провини, одноособовому чи груповому характері злочинної діяльності. У цих ознаках відображаються характеристики, властивості злочинності, її окремих видів (груп), а також конкретних злочинів. Тут доречно відзначити лише, що поряд з традиційними ознаками в цій групі останнім часом стали виділятися деякі нові риси особистості злочинця, приміром, що вказують на його приналежність до угруповань "злочинців в законі", лідерам і активним учасникам злочинних співтовариств, до числа професійно діючих злочинців та інші.

Моральні властивості і психологічні особливості Цей елемент структури особистості злочинця охоплює суб'єктивний світ злочинців. Не випадково дана група ознак нерідко підрозділяється на підвиди, зокрема виділяється необхідно-мотиваційна сфера (потреби і потяги, інтереси, мотиви), ціннісно-нормативні характеристики свідомості (погляди, переконання, ціннісні орієнтації). Психологічні особливості аналізуються стосовно до інтелектуальної, емоційної і вольової сфер тощо [10].

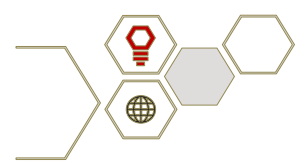
Використання спеціальних психологічних знань під час розслідування умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони має особливе

значення, адже передбачає залучення слідчим до провадження слідчих дій різних спеціалістів та експертів, діяльність яких у кримінальному провадженні є різноманітною. Особливе місце серед застосування спеціальних знань окресленого виду кримінального правопорушення посідає комплексна судова психолого-психіатрична експертиза, основною метою якої є встановлення наявності чи відсутності стану оборони під час здійснення протиправних дій [12, с. 106].

Аналіз матеріалів судових вироків за останні 5 років (з 2020-2025 р.р.) за ознаками злочинів передбачених ст. 118 КК України, показує, що в більшості випадків потерпілими по цьому виду злочинів є чоловіки (94,3 % від загального числа жертв) [13]. Така їх висока віктимність, на наш погляд, пояснюється тим, що обставини вчинення даних злочинів полягають в попередньому нападі особи потерпілого на особу злочинця, що в подальшому переходить в стан необхідної оборони з наслідками, що спричинили смерть нападника, від дій особи, що захищалася, але у зв'язку з перевищенням заходів необхідних для відбиття нападу позбавила життя нападника. Криміналістичне значення характеристик потерпілих за полом і віком досить різноманітне. Вони можуть бути використані для ототожнення загиблого в тих випадках, коли його особу не встановлено, для моделювання механізму злочинної події, планування розслідування, пошуку злочинця тощо. Загальноосвітній рівень потерпілих є різним – від дуже високого до зовсім низького

Криміналістична методика для цієї категорії справ повинна виходити з того, що механізм події зазвичай є ситуативним, а не заздалегідь спланованим, тому структура криміналістичної характеристики акцентує: типові способи (раптове застосування ножа/палиці/вогнепальної зброї під час сварки), типові сліди (кров, мікросліди боротьби, пошкодження одягу, сліди переміщення тіла/предметів), типові риси особи учасників конфлікту, а також обстановка вчинення (житло, двір, під'їзд, заклад харчування тощо). У дисертаційному дослідженні В. М. Гузея запропоновано структуру криміналістичної

характеристики саме для вбивств/тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж оборони, де виокремлено елементи: способи злочину, сліди, особа злочинця, особа потерпілого, обстановка [14, с. 5]. Це важливо, бо дозволяє планувати розслідування не “від статті”, а “від типової ситуації”.

Типові слідчі ситуації початкового етапу часто зводяться до трьох моделей:

- особа визнає факт заподіяння смерті, але наполягає на стані оборони;
- особа частково визнає конфлікт, але заперечує причинний зв'язок/умисел;
- наявна групова подія, де версії учасників взаємовиключні.

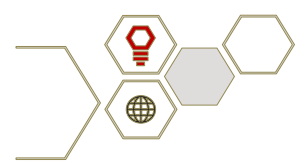
Для кожної моделі методика передбачає різні тактичні акценти: або перевірка реальності посягання, або перевірка моменту припинення небезпеки, або реконструкція ролей учасників через трасологію/біологічні сліди/відео та деталізовані допити.

Оскільки конфліктна взаємодія є динамічною, критичною стає криміналістична реконструкція:

- встановлення послідовності контактів (хто почав, які дії були першими, як змінювалася дистанція);
- відтворення положення тіл і предметів у просторі;
- відмежування “ударів/пострілів зупинення” від “ударів/пострілів після припинення загрози”. У роботах, присвячених криміналістичним рекомендаціям щодо цієї категорії, наголошується на значенні встановлення обставин стану оборони та особливостей її перевищення вже на початку розслідування [15, с. 6].

Висновки. З метою підвищення якості проведення досудового розслідування і зменшення ризиків помилкової кваліфікації пропонується:

1. на рівні відомчих методик закріпити єдиний алгоритм доказування у справах про перевищення меж необхідної оборони (чек-лист обставин, що

підлягають встановленню: характер посягання, момент припинення, співмірність, поведінка сторін до/після інциденту, альтернативи припинення) із посиланням на судові позиції;

2. розробити типові криміналістичні алгоритми реконструкції конфлікту, спираючись на структуру криміналістичної характеристики та типові ситуації;

3. запровадити рекомендацію щодо обов'язкової оцінки цифрових джерел (відео з камер, телефонів, месенджерів) як інструменту об'єктивізації конфлікту;

4. у практиці прокурорського процесуального керівництва стандартизувати вимоги до мотивувальної частини повідомлення про підозру у справах цієї категорії (з обов'язковим обґрунтуванням, у чому саме полягає “явна невідповідність” та який момент посягання вважається припиненим);

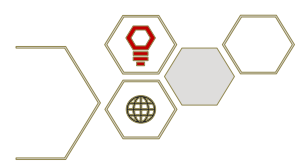
5. науково-методичного обґрунтування підходу до врахування специфіки воєнного стану при оцінці обстановки захисту, але без перетворення цього чинника на “автоматичне виправдання” чи “автоматичне обтяження”.

Список використаних джерел

1. Про судову практику у справах про необхідну оборону : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0001700-02> (дата звернення: 01.12.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 01.12.20256).

3. Борисенко І. В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики вбивств із розчленуванням трупа. Вісник ХНУВС. Вип. 35. 2006. С. 142-149.

4. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Харків: Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

5. Жерж Н. А. Особа злочинця як об'єкт криміналістичного та кримінально-правового вивчення: порівняльно-правовий аналіз. Роль права та закону в громадянському суспільстві: Збірник тез наукових доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 13-14 лютого 2015 року. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 94–97.

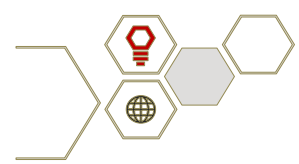
6. Особливості розслідування умисних вбивств військовослужбовців, які скоєні під час ведення бойових дій з використанням вибухових пристроїв та вибухових речовин. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1(25). <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/81968d81-d127-4a79-9677-69fffa691893/content> (дата звернення 01.12.2025).

7. Кримінальний процес : підручник : у 2 ч. Ч. 1 : Досудове провадження / за заг. ред. В. М. Федченка. 3-тє вид., перероб. і доп. Дніпро : ДДУВС, 2022. 544 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10391/1/макет_підруч_крим_проц.pdf (дата звернення: 01.12.2025).

8. Тетерятник Г. К. Необхідна оборона у кримінальному праві України. Харків : Право, 2019. 256 с.

9. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (2025). Київ : Верховний Суд, 2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KKS_2025.pdf (дата звернення: 01.12.2025).

10. Сиводєд І. С. Застосування спеціальних знань і призначення експертних досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, які були вчинені на окупованих територіях України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. № 2(35). URL: DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/17> (дата звернення 01.12.2025).

11. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ: Національна академія управління, 2010. 496 с.
12. Груздь О. І. Використання спеціальних психологічних знань під час розслідування умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 105–107.
13. Єдиний державний реєстр судових рішень: офіційний веб-портал судової влади України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата зверення 01.12.2025).
14. Гузей В. М. Методика розслідування умисних вбивств або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 215 с.
15. Груздь О. І. Методика розслідування умисних вбивств при перевищенні меж необхідної оборони: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2018.